

Дмитро ЛЕЩЕНКО

адвокат, асоційований партнер
АО «ВЕРУМ» (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ КУПВЛІ-ПРОДАЖУ В УМОВАХ COVID-19

З самого початку COVID-19 скорочувалась міжнародна торгівля та інвестиції, руйнувались виробничі та міжнародні торгівельні ланцюжки, відбувалось коливання на ринку основних товарів, падало внутрішнє споживання імпортованих товарів, обмежувався експорт тощо.

У той же час, ще у 2020 р. більшість країн припинила експортні обмеження таких товарів, як хірургічні маски, рукавички, ліки та дезінфікуючі засоби. Протягом 2021 року у міжнародній торгівлі спостерігалась поступова відмова від обмежувальних заходів, що вживалися на ранніх стадіях пандемії. Згідно звітів СОТ за 2020-2021 роки, більше 30% застосованих членами СОТ заходів щодо обмеження міжнародної торгівлі, пов'язаних із COVID-19, були скасовані.

Проте сьогоднішня ситуація у світі змушує країни не тільки послаблювати обмеження й тарифи на медичні/захисні товари та вакцини⁴, але й враховувати внутрішньодержавне забезпечення населення «критичними» продуктами в умовах глобальної ізоляції. Незважаючи на деякі добровільні заяви і меморандуми членів СОТ щодо забезпечення і захисту сталих ланцюгів поставок, зменшення або усунення тарифів на товари першої необхідності та сільськогосподарську продукцію, все ж багато країн вводили обмежувальні торгові заходи переважно на основні харчові продукти з метою гарантування місцевих продовольчих запасів та забезпечення продовольчої безпеки. Наприклад, у 2020 році Україна вводила заборони на експорт гречки⁵; Білорусь запроваджувала тимчасове обмеження експорту деяких основних харчових продуктів (гречки, цибулі, часнику); Єгипет забороняв вивозити деякі бобові (боби та сочевиця під заборонаю експорту і досі); Китай тимчасово знижував імпортні тарифи не тільки на

⁴ Усім відома ситуація, коли у березні 2021 року Індія тимчасово призупиняла поставки вакцини Covishield за кордон, аби задовольнити потреби самої країни у препараті. Такий крок зачепив загалом близько 190 країн, які мали отримати вакцини в рамках програм Covax (особливо на вакцини очікували Великобританія та Бразилія).

⁵ Це до речі, вводилось одночасно із введенням заборони на експорт засобів індивідуального захисту та деяких товарів протиепідемічного призначення (водонепроникних лабораторних костюмів, рукавичок з інших полімерних матеріалів, рукавичок медичних нестерильних неталькованих нітрилових, рукавичок неопудрених з нітрилу, халатів ізоляційних медичних одноразових, масок медичних (хірургічних), окулярів захисних, щитків захисних, респіраторів класу захисту не нижче FFP2 тощо).

медичні товари, а й на певні категорії сировини, сільськогосподарську продукцію, м'ясо; Республіка Сальвадор та Гондурас вводили заборону на експорт деяких сушених бобових; Киргизстан запроваджував тимчасову заборону експорту деяких харчових продуктів (наприклад, пшениця і меслін, пшеничне борошно, харчова олія, рис, макарони, курячі яйця, цукор, йодована кухонна сіль, корми (сіно, солома, комбікорм, висівки і зерновий корм); Північна Македонія вводила тимчасову заборону експорту пшениці та месліну; Таїланд забороняв експорт курячих яєць тощо.

І, незважаючи на те, що 22 квітня 2020 р. 23 члени СОТ, включаючи Україну, підписали Спільну заяву щодо забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією у відповідь на пандемію COVID-19, у якій наголосили, що будуть проявляти стриманість у створенні внутрішніх запасів сільськогосподарської продукції, що традиційно експортується, щоб уникнути перебоїв з постачанням відповідної продукції або спотворення міжнародної торгівлі, а також не будуть встановлювати експортні обмеження щодо сільськогосподарської продукції та будуть утримуватися від застосування невинуватених торговельних бар'єрів, певні обмеження у міжнародній торгівлі спостерігаються і досі.

У 2021 році Україна, як і більшість країн, перейшла від обґрунтованої заборони експорту деяких товарів до режиму тримання «руки на пульсі» міжнародної торгівлі з огляду на існуючу кризу, викликану пандемією.

Знову активізувалось укладення міжнародних договорів купівлі-продажу як між юридичними особами приватного права, так і між юридичними особами публічного права.

Ключовою проблемою, яка хвилює бізнес в усьому світі на тлі відновлення міжнародної торгівлі, є наступна: яким же чином відбувається припинення та/або відстрочення зобов'язань у міжнародних договорах під час розповсюдження коронавірусу і чи відносяться «пандемія» та «карантин» до форс-мажорних обставин? Для її вирішення необхідно звернути увагу на норми права, які застосовуються згідно умов цих міжнародних договорів, та безпосередньо на положення відповідних міжнародних договорів. Так, норми права романо-германської правової системи, до якої відносяться, зокрема Німеччина, Франція, Росія, Китай, ОАЕ, містять визначення «форс-мажору» або «обставин непереборної сили» у кодифікованих актах – цивільних кодексах (уложеннях). Натомість, норми права англо-саксонської правової сім'ї, до якої належать, зокрема Англія, США, Сінгапур, Індія, не містять визначення «форс-мажору» або «обставин непереборної сили», а сам форс-мажор є правилом, котре повинно бути чітко зафіксоване в міжнародному договорі, щоб контрагенти мали змогу посилатися на настання тих обставин непереборної сили, які вони самі визначили в якості форс-мажорних обставин.

Україна, як країна із кодифікованим правом, у кількох своїх

законодавчих актах містить норми, присвячені форс-мажорним обставинам, а саме: 1) у ч. 1 ст. 617 Цивільного кодексу України зазначається, що: «особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили» [1]; 2) у ч. 2 ст. 218 Господарського кодексу України вказується, що: «у разі, якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів» [2]; 3) у ч.2 ст. 14-1 Закону України від 02.12.1997 «Про торгово-промислові палати в Україні» прописано, що: «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись, ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [3].

З аналізу вказаних вище норм вітчизняного права вбачається, що до поширеної раніше форс-мажорної обставини «епідемія» у березні 2020 було додано термін «карантин». Це сталося внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 року, у якому факт встановлення Кабінетом міністрів України карантину віднесли до форс-мажорних обставин [4]. Термін «пандемія» не

був законодавчо віднесений до форс-мажорних обставин, але зважаючи на те, що зазначений вище перелік форс-мажорних обставин не є вичерпним, сторони, у конкретному міжнародному договорі можуть погодити визнання форс-мажорними обставинами, не лише «епідемії» та «карантину», але й «пандемії».

Також було проаналізовані положення 2 міжнародних договорів, укладених під час пандемії, у яких сторони віднесли до форс-мажорних обставин і «карантин», і «пандемію». Так, у міжнародному договорі на здійснення авіаперевезення медичних товарів, контрагенти з України та КНР погодили «карантин» в якості форс-мажорної обставини: *«Сторони не будуть нести відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків за цим Договором, якщо таке невиконання чи невідповідне виконання сталося внаслідок настання зовнішніх і надзвичайних обставин (пожежі, стихійні лиха, землетруси, повені чи інші природні явища, епідемії, ядерних чи хімічних аварій, війн чи військових дій будь-якого характеру, блокади; введення карантину, встановленого урядом чи іншими органами влади, вступ в дію нових законів, нормативних документів, пов'язаних з дією уряду та державних органів в області економічної і законодавчої діяльності, які не залежать від Сторін, відсутніх на момент підписання цього Договору, які не можна було передбачити, ані запобігти ніякими розумними заходами»*. І у міжнародному договорі на купівлі-продаж медичного обладнання, сторони з Великобританії та України погодили «пандемію» в якості форс-мажорної обставини: *«У рамках даної Статті, випадком або ситуацією «Форс-мажору» вважати такі, що не контролюються Постачальником, які неможливо передбачити чи уникнути, і поява яких у цілому чи частково не спричинена бездіяльністю чи браком підготовки або уваги з боку Постачальника, його підрядників, агентів або постачальників, як наприклад: а) стихійні явища, повінь, посуха, землетрус або інша природна катастрофа; б) епідемія або пандемія; ...»*.

Враховуючи викладене, зазначені вище нові терміни можуть бути визнані форс-мажорними, якщо вони відповідають певним критеріям (надзвичайність, непередбачуваність, невідворотність, причинно-наслідковий зв'язок між обставиною і неможливістю виконання зобов'язання), не суперечать законодавству країн, до яких належать сторони міжнародного договору, та узгоджені сторонами в конкретному розділі міжнародного договору як такі, що звільняють сторони від цивільно-правової відповідальності. У той же час, сам факт оголошення ВООЗ пандемії або встановлення карантину урядом тієї чи іншої країни не є підставою для звільнення від відповідальності за невиконання абсолютно всіх договірних зобов'язань. Сторона міжнародного договору, яка не може виконати свої договірні зобов'язання, має довести, що вона не може виконати свої зобов'язання і що це неможливо саме внаслідок «пандемії» чи «карантину», аргументувавши наявність причинно-наслідкового зв'язку між «пандемією»

чи «карантином» та неможливістю виконання своїх зобов'язань за міжнародним договором купівлі-продажу.

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №№ 40–44, ст. 356.
2. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.
3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 13, ст.52.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17 березня 2020 року № 530-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 16, ст.100.

Олена ПРИШЛЯК
*(ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Опті»,
м. Дніпро, Україна)*

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У ВИРШЕННІ ПИТАНЬ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

Судова влада відіграє важливу роль у розвитку суспільства. Вона є визначальною у демократизації суспільства, економічному розвитку держави. Покладаючись на справедливість національного суду суб'єкти господарювання готові протистояти корупції, виводити доходи з тіні, офіційно вести підприємницьку діяльність. Довіра суду особливо важлива у період реформування, коли справедливість судочинства визначається також і глибокими морально-етичними якостями суддів.

Науковці приділяють особливу увагу проблемам судового правозастосування в Україні. Пошуку та застосуванню практичних способів ефективного судочинства покладені роботи М. Гнатюк, О. Зайчука, В. Копейчикова, Д. Луспеника, І. Невзорова, О. Немировської, Н. Оніщенко, І. Погрібного, В. Сердюк, О. Скакун та ін. Однак кризові явища в усіх сферах суспільства виявляють слабкі місця сучасного судового правозастосування.

В Україні судова влада представлена наступними гілками: цивільне судочинство, адміністративне, господарське, кримінальне.

Однак такий розподіл не є строгим. Наприклад, судом з цивільних питань розглядаються питання з адміністративних правопорушень. Наприклад, при порушенні правил дорожнього руху або при притягненні директора до адміністративної відповідальності при порушенні податкового законодавства.

Спираючись на практичний досвід, доцільно зауважити, що вирішення